STICHTING MENNO VAN COEHOORN
OPGERICHT 18 APRIL 1932 BESCHERMHEER PROF. MR. PIETER VAN VOLLENHOVEN

Secretariaat: Mariaplaats 51, 3511 LM Utrecht, tel. 030 - 231 22 30
E-mail: info@coehoorn.nl, website: www.coehoorn.nl
Commissie Evenementen en Excursies

Van harte welkom bij onze

ZOMEREXCURSIE

Op zaterdag 6 resp. 13 juni 2009 in 's-Hertogenbosch

De Citadel waarin gevestigd is het Brabants Historisch Informatie Centrum.

Vestingstad 's-Hertogenbosch

Geschiedenis

De stad is tussen 1180 en 1185 ontstaan op een hoge dekzandrug temidden van moerassige gronden ten zuiden van de samenvloeiing van de Aa en de Dommel. Zij was vanouds een knooppunt van wegen van strategische betekenis. De omgeving van de stad leende zich in het algemeen goed voor inundatie.
Hertog Hendrik I van Brabant verleent de stad in 1185 stadsrechten
De stad koos in 1579 de zijde van Spanje, maar kwam in 1629 na de inname door Frederik Hendrik onder het gezag van de Staten Generaal van Holland.
's-Hertogenbosch ging in 1814 tot de provincie Noord-Brabant behoren, waarvan het sinds 1815 de hoofdstad is.

De vesting

Functie: Aanvankelijk grensvesting van het Hertogdom Brabant.
Van 1579 tot 1629 Spaans Steunpunt.
Vanaf 1629 frontierstad van de Republiek der Verenigde Nederlanden.
Sinds ± 1700 steunpunt in de Zuiderwaterlinie en vanaf 1840 tevens flankdekking van de Nieuwe Hollandse Waterlinie.
Vestingbouwkundige grondvorm: Onregelmatige veelhoek met natte gracht, aanvankelijk ommuurd, later gebastioneerd en voorzien van een vijfhoekige citadel op een van de hoekpunten.

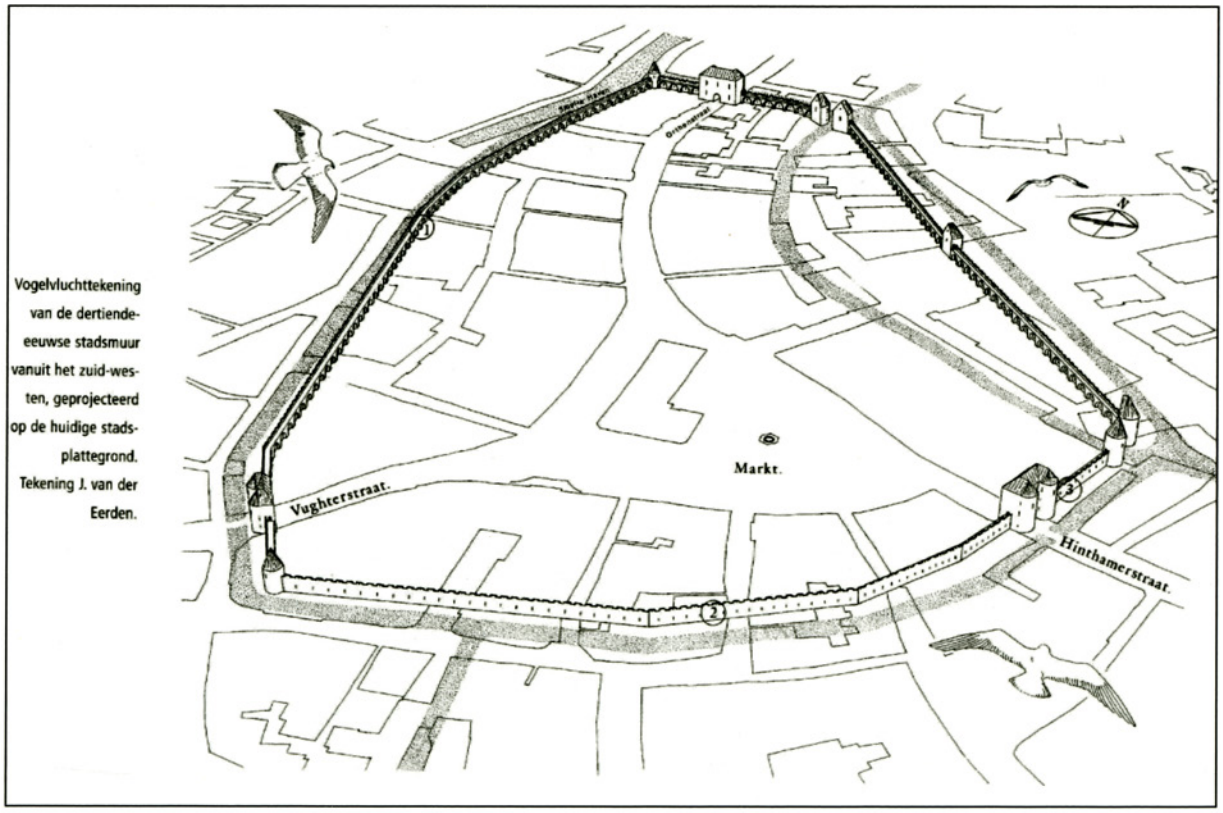

Vogelvluchttekening van de dertiende-eeuwse stadsmuur vanuit het zuid-westen, geprojecteerd op de huidige stadsplattegrond. Tekening J. van der Eerden.

Oudste stadsmuur begin 1300

Vestingbouwkundige ontwikkeling.

± 1220: De eerste stadsmuur gebouwd. Opgetrokken uit baksteen met speklagen van tufsteen (soort kalksteen) en voorzien van weergangen op bogen, schietsleuven en kantelen. In deze muur waren, behalve enkele halfronde torens en kleine poortjes, drie grote landpoorten opgenomen, t.w. de Leuvense Poort, Brusselse Poort en de Antwerpse Poort.
1318 - 1352: Eerste stadsuitbreiding.
De muren waren nu geheel van baksteen.
De constructie was overigens vrijwel gelijk aan de eerste ommuring, alleen de weergangen waren vrij smal (90 cm) en er werd geen tufsteen meer toegepast. De oppervlakte werd het 10-voudige van de oude kern!
1375 - 1400: Tweede stadsuitbreiding. (Vughtereinde, Vughterdijk)
Aanvankelijk als een aarden wal, zonder ommuring.
De bouw van de stenen muur vond pas ± 120 jaar later plaats, tussen 1519 en 1521, uitgevoerd als grondkeringsmuur.
De Vughterbinnenpoort, de Waterpoort en de aangrenzende walmuren met rondeeltorens langs de Kuipertjeswal raakte hierdoor buiten gebruik.
De muren en de poorten bleven echter intact als tweede verdedigingslijn.
1499 - 1522: Derde stadsuitbreiding (Hinthamereinde)
De bebouwing langs de uitvalsweg naar Grave, het huidige Hinthamereinde vanaf de Hofstad, kwam toen binnen de stadsommuring.
De muren werden uitgevoerd als stenen bekledingsmuren vóór de aarden wallen, met halfronde uitspringende torens volgens het middeleeuws model. Door deze stadsuitbreiding raakten de Tweede Hinthamerbinnenpoort of Pijnappelsepoort en de daaraan grenzende muren met rondeeltorens langs de Hofstad en het Sint-Andriesstraatje buiten gebruik.
Vanaf 1518 werden de muren aan de stadszijde aangeaard, eerst met straatvuil en bagger, later in 1542 , op bevel van Brussel werden de muren met een wal van 7 m verbreed, met zand uit de rondom de vesting gelegen hoogten.
1522:
Met het gereedkomen van de uitbreidingen in 1522 kreeg de stad, die toen aan het eind van haar bloeiperiode was, haar huidige omvang binnen de wallen.
De periode rond het Twaalfjarig Bestand.
Tijdens deze periode wordt de vesting sterk verbeterd en gemoderniseerd. Tussen 1614 en 1626 worden zes bastions en 2 halfbastions aangelegd, het fort Isabella gebouwd (1618) en het Kruithuis gebouwd.
De achttiende eeuw:
In de laatste jaren van de zeventiende eeuw ontwierp Menno van Coehoorn het Zuidelijk Frontier, waarin 's-Hertogenbosch een centrale plaats innam. Vanaf 1700 zijn in opdracht van Menno van Coehoorn veel buitenwerken aangelegd en de inundatiewerken verbeterd. Er werden binnen de vesting verschillende nieuwe sluizen gebouwd.
In 1744 en volgende jaren zijn vier kazernes gebouwd. De Tolbrug-, St. Jacobs-, Mortel- en de Berewoutkazerne. De laatste twee zijn nog aanwezig, ze zijn intern verbouwd tot woningen/appartementen.
De vestingwet van 1874
Als gevolg van de vestingwet werd 's-Hertogenbosch als vesting opgeheven. De wallen werden grotendeels geslecht, evenals de poorten en de buitenwerken, maar de stadsmuren bleven gespaard, omdat ze tevens een waterkerende functie hadden en dat nog steeds hebben.

kaart anno 1773 met buitenwerken

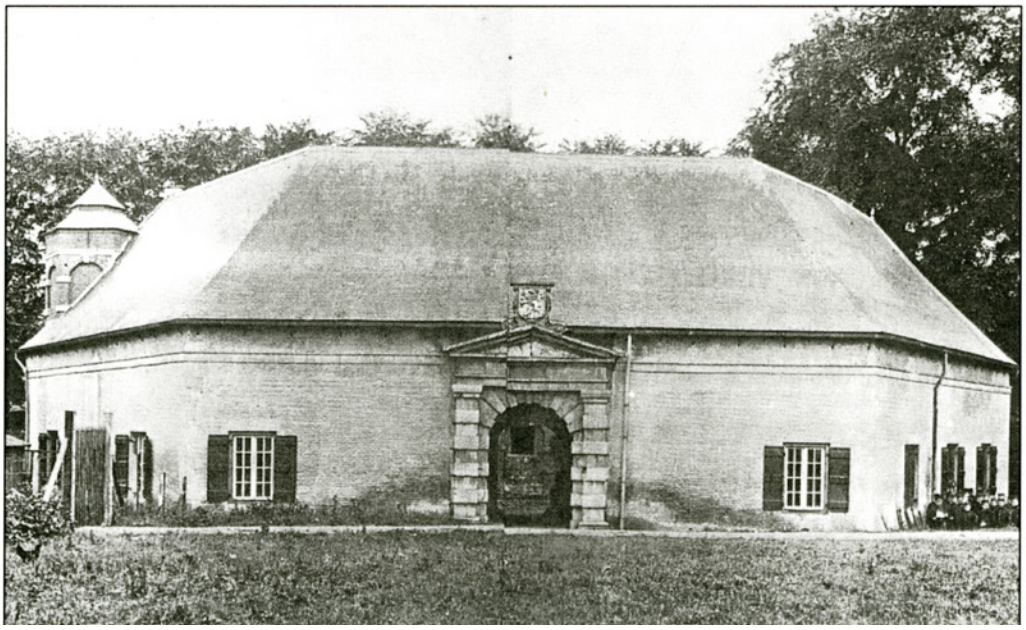

Kruithuis.

Het is gebouwd tussen 1618-1621, achter de noordoostelijke vestingwal, even ten zuiden van de Orthenpoort, naar het voorbeeld van het kruithuis in Delft.
Het gebouw heeft de vorm van een regelmatige zeshoek met een binnenplaats die ook zeshoekig is. De buitenmuren die geen vensters hebben, zijn één meter dik en iedere buitenzijde is 20 meter lang. Om het kruithuis lag een gracht. Deze gracht is in 1769 gedempt. Het kruithuis is nog geheel intact. Het is in 1961 en 1975 gerestaureerd.
Het is het enige nog bestaande zeshoekige kruithuis uit die periode in Nederland.

De Citadel

In 1638 gebouwd. Aanvankelijk als dwangburcht of dwangkasteel [1], later als versterking van de hoofdwal van de vesting. Het is een regelmatig vijfhoekig gebastioneerd fort met natte gracht.
Het fort heeft verschillende namen gehad. Fort Willem Maria en Nobelfort. Maar de meest bekende naam was toch: "Papenbril" Omdat na de verovering van de stad in 1629 door Frederik Hendrik, vele Bosschenaren nog Spaansgezind waren, wilde het Staatse stadsbestur d.m.v. de dwangburcht deze Spaansgezinden (katholieken of papen) in de gaten houden. Vandaar Papenbril. Later werd het Citadel genoemd.
Op het terreplein werd in de tweede helft van de zeventiende eeuw een wachthuis, in 1744 een kruithuis en in de jaren 1789-1791 een provoosthuis (een militaire gevangenis) gebouwd, dat tevens dienst deed als zetel van de krijgsraad. In 1848 werd het provoosthuis, feitelijk het hoofdgebouw van het fort, vergroot en ingericht voor de legering van troepen. In de jaren 1850-1940 werden hieraan nog enkele vleugels toegevoegd. Het werd toen de Citadelkazerne genoemd. Rond 1880 is het zuidwestelijk bastion Haven afgebroken om de doorvaart te verbeteren van de in 1825 vlak langs de Citadel aangelegde Zuid-Willemsvaart. De binnenvaartschepen hadden ter plekke te weinig manoeuvreerruimte.
Rond 1970 kwam het gebouw in handen van het Ministerie van CRM. In de jaren 1976-1985 is het complex ingrijpend gerestaureerd. Sinds 1985 was hier het Rijksarchief in Noord-Brabant gevestigd. Sinds enkele jaren is de benaming van het rijksarchief veranderd in: Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC).
Er is maar één Citadel in Nederland.

Bastion Oranje met het Bastionder

Bastion Oranje is na het beleg van 1629 door de Staatsen in 1634 gebouwd. De aanleg was een logisch gevolg van het succesvolle beleg door Frederik Hendrik, die ontdekte dat daar een zwakke plek in de vesting zat. Het ontbreken van het bastion Oranje is een belangrijke reden geweest, het beleg tot een succes te maken.
Het bastionder is een nieuw ondergronds informatiecentrum dat onder het terreplein van het bastion is gebouwd en medio april jl. is geopend.
In het Bastionder is een deel van de tweede middeleeuwse stadsommuring (1320-1350) zichtbaar, alsmede een muurtoren met een gaaf schietschat uit het einde van de veertiende eeuw. Tevens is het beroemde kanon het "Stuer Ghewalt", in de volksmond ook wel "Boze Griet"genoemd, daar tentoongesteld. Dit enorme smeedijzeren aanvalskanon uit 1511-1512, waarvan de lengte van de loop 6,35 meter bedraagt en nu op een gereconstrueerd affuit staat, is uiterst zeldzaam in Europa en uniek in Nederland. Met affuit is de lengte van het kanon maar liefst 9 meter.
Met een informatief filmpje van ± 15 minuten, over de geschiedenis en de vestingbouwkundige ontwikkeling van de stad, krijgt de bezoeker een beeld van de hoofdlijnen uit de stadsgeschiedenis.

---

[1] Dwangburcht of citadel, gelegen in of tegen de stadswal, met het doel de bevolking van de stad onder bedwang (onder de duim) te kunnen houden.

Bastion Oranje met het informatie-centrum Bastionder

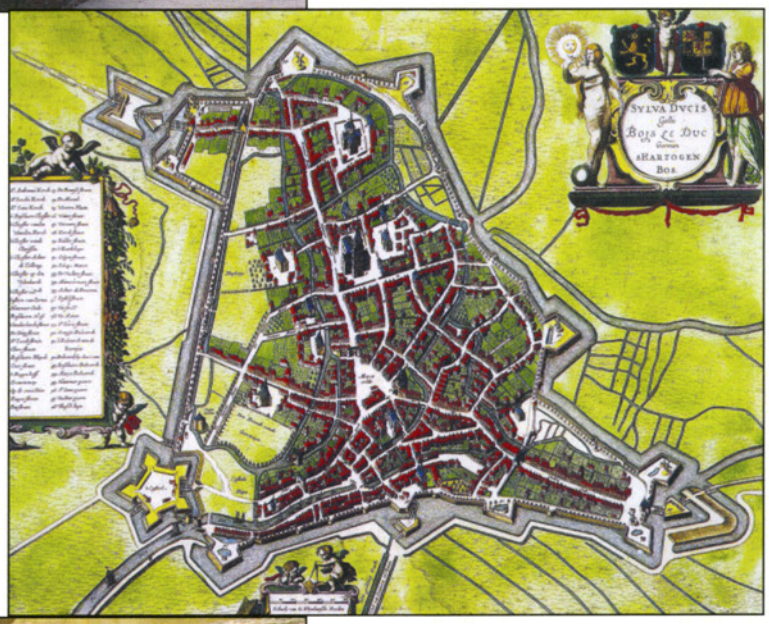

kaart J. Blaue ca. 1645

Het beroemde kanon Stuer Ghewalt (Boze Griet) op affuit in het Bastionder. Rechts is een deel van de muurtoren (eind veertiende eeuw) te zien.

Met dank aan: Charles Limonard, correspondent in 's-Hertogenbosch e.o.

Bronnen: Archief en teksten: Charles Limonard
Stichting Menno van Coehoorn, documentatiecentrum

Samenstelling: Frits van Horn
Commissie Evenementen en Excursies